

Еротично-урбаністична лірика має високий рівень лібідозності. Але сексуальна енергія часто під впливом хвиль відчуження дегуманізованої цивілізації втрачає тісний зв'язок з любов'ю, між тілом і душею, іноді наближається до механічного, індиферентно ситуативного зближення самотніх ліричних героїв обох статей, підхоплених номадичними, транзитними потоками міського існування, що не дозволяють зосередитися на стабільних структурах буття. Водночас еротично-урбаністична лірика, переповнена "оголеною" семантикою, почасти розтабуйована, зважаючи на те, що сакральні поняття поставлені під сумнів, засвідчує гнучку динаміку сублімованості, відчутну у розкованій новітній літературі періоду кризи свідомості цивілізованого соціуму.

Література

1. Качуровський І. Генерика і архітектоніка / І. Качуровський. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – С. 230–287.
2. Лосев А. Ф. Філософія, міфологія, культура / А. Ф. Лосев. – М., 1993.

Анотація

У статті з погляду психоаналізу розглянуто на кількох прикладах специфіку еротично-урбаністичної лірики у типологічному ряді жанрових підгруп власне еротичної лірики.

Ключові слова: еротична лірика, еротично-урбаністична лірика, жанрова підгрупа, лібідо, сублімація.

Аннотация

В статье с точки зрения психоанализа рассмотрена на нескольких примерах специфика эротично-урбанистической лирики в типологическом ряду жанровых подгрупп собственно эротической лирики.

Ключевые слова: эротическая лирика, эротично-урбанистическая лирика, жанровая подгруппа, либидо, сублимация.

Summary

The article presents the specific features of erotic-urbanistic lyrics analysed on the base of psychoanalytic method, and reveals it as one of the typological genre sub-groups of erotic lyrics as a whole.

Keywords: erotic lyrics, erotic-urbanistic lyrics, genre sub-group, libido, sublimation.

УДК 821.161.2–1.09

Шаф О.В.,

кандидат філологічних наук,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТОПОС МІСТА В ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА ЯК МАСКУЛІНІЗАЦІЯ СВІТУ

Лірика Сергія Жадана, у якій система образів, теми, мотиви націлені на художнє осмислення проблем "втраченого покоління" у деградуєчому суспільстві у зв'язку з деморалізацією міської культури, належить до урбаністичного проблемно-тематичного різновиду цього роду літератури (який виділяється поряд із

громадянським, пейзажним, інтимним, філософським [2, 190]). “Лірика міста”, що постає як “результат осмислення технологічної експансії, <...> відкриття деміургійно-технократичної ролі людини”, за словами А. Білої, набуває актуальності на початку ХХ ст. у річищі авангардного мистецтва, передусім футуризму [1, 106]. Творчість лідера цього напрямку Михайля Семенка стала свого часу для Сергія Жадана не лише об'єктом глибокого наукового вивчення, а й світоглядно-стильовим фундаментом для формування власного поетичного почерку (на це вказує і Р. Харчук [6, 209]). На нашу думку, саме провідна роль топосу міста є однією зі спільних поетикальних рис лірики обох митців, яка витікає з авангардистського типу художнього мислення, спрямованого на руйнацію застарілих культурно-мистецьких канонів та пошук революційно-нових поетичних форм. Проте реалізація топосу міста у віршах С. Жадана дещо своєрідна. Специфіка зображення міських реалій, атмосфери міста як збудника думок, емоцій суб'єкта його поезій, як середовища, в якому він органічно існує, чітко оприявнюється при розгляді її в контексті фемінно-маскулінного дискурсу.

Відштовхуючись від фройдівської опозиції природи та культури як жіночого та чоловічого начал, урбаністичне середовище (як результат культурного поступу) в художньому тексті наділяється такими рисами, як активність, штучність, механічність, швидкий рух, центрація, тобто асоціюється з “маскулінним”. Природа контрастує з міським як пасивне, натуральне, децентроване – “жіноче” начало. У взаємодії концептів “місто – природа” перше виступає суб'єктом, активним і агресивним щодо “природи” – об'єкта, який “перетворюється”, “завойовується”, втрачаючи свої питомі ознаки під впливом цивілізації. Зазначене дає підстави розглядати втілення природного та міського топосів у художній творчості як активізацію маскулінних та фемінних імпульсів, яка відіграє роль у формуванні специфіки індивідуального письма.

Поетичний стиль Сергія Жадана свідчить про абсолютну перевагу маскулінного начала в його поетичному світовідчутті. На ідейно-тематичному рівні переважають “летальні” мотиви – смерть, самогубство, алкоголізм, наркоманія, моральна деградація, самотність, відчуження. (Для порівняння: у “фемінній” ліриці (Н. Білоцерківець, М. Кіяновської та ін.) домінують “вітальні” мотиви – кохання, зачаття і народження дитини, віра, любов як запорука світової гармонії). Форма поетичного викладу в Жадана також “чоловіча” – по суті, є наративом, що наближує його лірику до епічних творів. “Розповідь” у віршах поета адресована реципієнту (“іншому”), за відсутності якого втрачає сенс. (У той час, як “фемінна” поезія переважно постає як “самодостатня” поетична рефлексія, що не залежить від сприйняття “іншого”). “Наративність” чоловічого письма свідчить про “неповноту” чоловічого суб'єкта, зумовлює постійний пошук ним об'єкта, який уможливить його креативну реалізацію. Вагомою ознакою маскулінного характеру лірики С. Жадана є, крім названих, концептуальна роль у ній топосу міста.

Урбаністичні реалії у віршах сучасного українського поета (подібно до ранньої лірики М. Семенка) виконують здебільшого функцію ситуативного тла.

У вірші “Big Gangsta Party” (збірка “Марадона”, 2007) місце і час описаних подій поданий уже в першому рядку: “Харків, 94-й рік”. Аналогічно в поезії “Chikago Bulls” (з тієї ж збірки): “Харків, 96 рік”. Наступний рядок у названих творах однаковий – “Напружена криміногенна ситуація” [3, 19,26], що дозволяє якщо не об'єднати їх у цикл, то принаймні трактувати свідомий повтор поетичної структури як акцентуацію негативної атмосфери міста Харків, перманентна “криміногенність” якої (у 1994, 1996 і т.д. роках) зображена в Жадана з неприхованою іронією. Злочинницькі події, як-от грабування “обмінки” в “Big Gangsta Party”, або супермаркету в “Chikago Bulls”, інтерпретуються у творах як звичайні буденні явища, що вказує на патологічну моральну катастрофу міста і, відповідно, суспільства, яке зробило його таким. Смерть у поезіях Жадана також описана емоційно нейтрально, констатативно, часом з іронічною легкістю (можливо, й удаваною):

*І тут тобі раптом до ніг
Починають викидати тіла молодих біатлоністів,
І в кожного з них на грудях лейбл адідасу,
Мов прострелене серце... (“Big Gangsta Party”) [3, 21].*

Мертвотна атмосфера міста у творах митця і є втіленням летального, що проектується на весь світ, позбавляючи його животворящого начала, а отже, маскулінізуючи його.

Ставлення ліричного героя до міста в аналізованих поезіях Жадана “Big Gangsta Party” та “Chikago Bulls” амбівалентне. З одного боку, він його мешканець і тому причетний до злочинних подій, що опосередковано виявляється, наприклад, у його зверненні до загиблого бандита:

*Спи спокійно, товаришу по боротьбі
Я доношу твій найк,
Я поверну борги,
Я буду користуватися твоєю трубою,
Відповідаючи на дзвінки... (“Big Gangsta Party”) [1, 21].*

З іншого – герой поезій – сторонній спостерігач, який мимоволі втягнений у вир подій, але прагне дистанціюватися від них, усвідомлюючи “летальність” міського світу і одночасно свої приреченість і безвихідь:

<i>І ось ти йдеш містом, І все, що тобі потрібно, - Просто нормально потрахатись, Прямо тепер і прямо тут, Хоч раз нормально... Серед усієї цієї криміногенної ситуації, серед усіх Цих супермаркетів, які ростуть, мов гриби,</i>	<i>Забирають життєві сили; О ці супермаркети, ці концтабори Для бюджетників, Конвеєри для лохів. Я БУДУ ЛАМАТИ КАСОВІ АПАРАТИ! Я БУДУ ЛАМАТИ КАСОВІ АПАРАТИ! (“Chikago Bulls”) [3, 28].</i>
--	--

Вибух агресії героя спрямований проти “супермаркетів” та “касових апаратів”, образ яких уособлює бездуховність, практицизм, сухість, антигуманність міста і відповідно характеризується як такий, що “забирає життєві сили”, як “концтабір” (підкреслює безвихідність героя), “конвеєр для лохів” (вказує на безликість, сірість юрби – об'єкта економічних і не тільки маніпулювань). Великі літери у фіналі цієї

поезії, оклична інтонація слугують для передачі стану бунту героя проти міста. Прагнення руйнації, кричуще бажання героя любові (принаймні чогось “вітального”, життєстверджуючого на протигагу суцільній мертвотності) в останніх рядках засвідчують його анархічні устремління, що цілком вписуються в концепцію маскулінного художнього світу С. Жадана.

Спротивом міській антилюдяній атмосфері можна вважати й іронічно-сатиричний тон його поезій, наприклад: “розірвані памперси літають над касовими / апаратами, наче індички” (“Chicago Bulls”) [3, 26], й знижено-розмовну, сленгову (а часом і нецензурну) лексику типу “беха” (автомобіль), “обмінка” (обмінний пункт), “бабло” (гроші), “труба” (телефон), “лейбл” (етикетка) тощо. Зауважимо, що свідоме “забруднення” поетичної мови, націлене на зображення морального, культурного зубожіння сучасного суспільства, на несвідомому рівні може бути зумовлене й “садоавангардистським” (якщо йти за запропонованим Н. Зборовською проектом психоісторії української літератури [5]) імпульсом руйнування материнського коду, вираженим зокрема через українську мову. Варто зауважити, що агресивні – “гвалтівні” – “напади” на мову шляхом вживання нецензурних слів, як й іронічний тон, характерні саме для “маскуліної” лірики і ніколи – для “фемінної”. Примітно, що “творчий батько” С. Жадана М. Семенко так само посідав активну позицію щодо мови, створюючи часом дуже сміливі неологізми. І вірші поета-авангардиста, за словами О. Ільницького, являли собою “не нотатки власних почуттів чи емоцій, радше замальовки міського життя, іноді до цинізму іронічні” [6, 275]. Збіг основних стильових рис закономірний не тільки через генетичну спорідненість письма обох поетів, а й через схожість зображуваного ними маскулінізованого урбанізованого світу.

Герої-мешканці міста (як у ліриці, так і в епічних творах С. Жадана) належать до маргінальних верств суспільства. Це – жебраки, пияки, злочинці (“група зухвалих молодиків”), повії. Такий склад населення свідчить про ненормальність, патологічність міського середовища. У вірші “Україна для українців” автор зближує образи серійних вбивць та кооператорів, прирівнюючи таким чином міщанство (“кооператори”) до найтяжчого злочину. Як і факти смерті, самогубства, явище маніакального вбивства осмислюється в поезії Жадана беземоційно, що має підсилити трагізм зображуваних подій і акцентувати дегуманізацію міських мешканців:

<i>Наш серійний убивця їздив велосипедом, Виникав із березневого туману і протикав Своїх жертв Трофейним Німецьким</i>	<i>Багнетом <...> А вже потім сідав на свій велосипед І їхав якраз на першу зміну До молокозаводу [3, 23].</i>
--	--

Загалом життя міста в поезії Жадана осмислюється як збочення. Найяскравіше воно виявляється у ставленні до жінки, образ якої або демонізується (“демони у жіночій подобі”), або вульгаризується. У багатьох поезіях (зокрема зі збірки “Марадона”) підкреслюється жіноча агресивність, здатність на вбивство (образ жінки в короткій червоній сукні, яка “відрізала вуха своїм чоловікам” і спричинила різанину у Фастові (“Кривава баня у Фастові”), образ Памели Андерсон,

яка викачувала із себе силікон і ставала вкрай агресивною тощо). Реакцією на жіночу агресивність, демонічність є страх, який відчувають герої-чоловіки у віршах поета: “В ньому теж / озвалась субстанція страху, тому що він пив / день, потім знову пив...” (“Михаил Светлов” [3, 38]), а потім компенсаторне бажання захиститись від ворожого жіночого начала шляхом агресії у відповідь. Мотив вбивства жінки розгортається в численних творах Жадана – “Україна для українців”, “Сезонна робота в Карпатах”, “Mercedes-Benz”. Цей мотив на психоаналітичному рівні творчості митця виявляється в прагненні позбавити її питомих фемінних рис, як-от здатність до любові, турбота, материнство, замінити їх непритаманними їй чоловічими рисами, насамперед агресивністю, тобто перевести жінку зі сфери Еросу у сферу Танатосу і тим самим “знищити” її “інакшість”, власне жіночість. Таке підсвідоме прагнення може прочитуватись як наслідок садистських імпульсів, спрямованих проти материнського тіла.

Позбавлення жінки життєтворчого начала, як і замах на її жіночість, підсилюється в ліриці Жадана через розгортання мотиву “продажного кохання”:

*І ось ця жінка, ці ночі, повні вогню,
Готель, в якому вона працювала,
І я шепотів їй: Наташа, твоє серце зараз у моїх руках,
Я відчуваю, яке воно ніжне і гаряче,
І вона сміялась, відводячи очі: придурок, ну це ж не серце,
Це силікон <...> серце у мене тверде і холодне [3, 23].*

У поезії “Україна для українців” повія із символічним ім'ям Марія “ходить туди-сюди / під колишнім борделем, мов сирота, котра / пам'ятає в принципі, де вони раніше жили, / але боїться помилитися, тому ходить / туди-сюди / і займається / проституцією” [3, 22]. Проституція осмислюється як закономірність міського життя, пронизаного штучністю, тяжінням вимушеної необхідності над людським єством. Проте ставлення героя поезій Жадана до жінок взагалі, і жінок-повій зокрема, принизливе, коливається від зверхньої жалості як до “нижчої” істоти до страху перед їх агресивністю. Другорядність, неповноцінність жінки властиві саме для маскулінної світоглядної моделі.

Урбаністичні реалії у творах поета не тільки створюють ситуативне тло для розгортання подієвого сюжету (як в аналізованих вище творах), а й виступають носіями настрою, почуттів, а частіше – станів героя як представника міського середовища:

*Я важко відчинив нефарбовані двері.
Клейка бруківка липла до підшов,
І ми, мов мухи, єдналися з твердю.*

(“Двадцятого квітня йшов дощ...” (“Цитатник”)) [4, 544].

У наведеному уривку деталь “важко (відчинив)”, метафора “бруківка липла до підшов” і порівняння з мухами можна інтерпретувати як такі, що вказують на втому, приреченість, безвихідь героя поезії. Часом він ототожнює себе з реаліями міського середовища, що породжує сюрреалістичні метафори, як наприклад, у рядках з вірша “Самогубці” № 2: “Гидко дивитись / Як осунулась / Десятиповерхова / Будівля

твого тіла” (“Цитатник” [4, 560]). Можна твердити, що позиціонування героєм себе як мешканця, господаря, органічної частини міста, навіть його дитини (можливо й однієї з тих, “котрі живуть на спальних районах / сходяться на пустирях за чорними теплотрасами” (“Завжди з повагою ставився...”) [5, 23]), пов'язане із відчуттями непотрібності, беззахисності, що проектується на образ міста (“Внизу лежало тепле, беззахисне місто” (“Паспорт моряка”) [5, 90]), розгортається через мотив сирітства, що і дозволяє автору в одному з віршів сказати про свій рідний Харків – “місто байстрюків” (“Це просто день, що врубється в простір” [4, 553]).

З точки зору психоаналітичного дискурсу очевидно є позиція автора як “вічного підлітка”, суть якої окреслена Р. Харчуком. Адже криза перехідного віку якраз і пов'язана з відчуттям ослаблення батьківської любові і появою в результаті комплексу непотрібності, беззахисності. Ця психологічна ситуація екстраполюється на життя міста як символічного дому (родини) і глобально – на весь світ. Унаслідок цього і в житті героя, і в житті міста, і в усьому світі домінує позбавлене жіночого (материнського) тепла і любові маскулінне вихолощене начало, яке з компенсаторною метою активує агресивні деструктивні імпульси, що зумовлено символічним бажанням покарати жінку “за її відсутність”. Психоаналітичний тип “підлітка” органічно вписується в маскулінно-фемінну парадигму, що дозволяє характеризувати стильові риси лірики Сергія Жадана: “летальність”, спрощено-іронічне ставлення до смерті, заперечення жіночого життєстверджуючого начала – як вияв маскулінного світовідчуття.

Література

1. Біла А. Український літературний авангард : пошуки, стильові напрямки. : монографія / А. Біла. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – К. : Смолоскип, 2006. – 464 с.
2. Бондар М. П. Лірика / М. П. Бондар // Українська літературна енциклопедія : в 5 т. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1995. – Т. 3. – С. 189–191.
3. Жадан С. Марadona : нова книга віршів / худож.-оформлювач І. В. Осипов / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2007. – 169 с.
4. Жадан С. Капітал / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2009. – 797 с.
5. Жадан С. Ефіопія / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2009. – 121 с.
6. Зборовська Н. В. Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури : монографія / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
7. Ільницький О. Український футуризм (1914–1930) ; пер. з англ. Р. Тхорук / О. Ільницький. – Львів : Літопис, 2003. – 456 с.
8. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : навч. посібник / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.

Анотація

У статті розглядається специфіка реалізації топосу міста в ліриці С. Жадана, що інтерпретується як один з основних чинників формування маскулінізованого поетичного світу, основні ознаки якого (примат “летального”, агресивність, анархічність) постають як закономірність урбанізованого середовища.

Ключові слова: урбанізація, С. Жадан, поетика.

Аннотация

В статье рассматривается специфика реализации топоса города в лирике С. Жадана, подается его интерпретация как одного из факторов формирования маскулинизированной картины мира, основные черты которой (примат “летального”, агрессивность, анархичность) являются закономерными для городской среды.

Ключевые слова: урбанизация, С. Жадан, поэтика.

Summary

The article deals with the specific of the realization of the topos of city in Serdey Zhadan's lyric and its interpretation as one of the main factors of the forming masculinical poetic word, which features (dominant of lethal, anarchical, aggressiveness) are consistent with the laws of city.

Keywords: urbanization, S. Zhadan, poetics.

УДК 811.162.1

Дуркалевич В.В.,

кандидат філологічних наук,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

“РОЕМАТ О МІЄСЦІЕ LUBLINIE”/“ПОЕМА ПРО МІСТО ЛЮБЛІН”: СЕМІОТИЗАЦІЯ ПРОСТОРУ/ПРОСТІР СЕМІОТИЗАЦІЇ

Літературознавча семіотика належить до канону дискурсивних практик, які залишаються актуальними після численних епістемологічних й методологічних поворотів й зламів (turning-point, przełom, zwrot), найбільш потужними серед яких були – антипозитивістичний та постструктуралістичний. Перший із зламів тісно пов'язаний з лінгвістичним поворотом – зосередженістю науковців на мовному аспекті літературного твору, що, серед іншого, сприяло автономізації науки про літературу як окремого обшару гуманітаристики, виокремленню об'єкта її дослідження, диференціації аналітико-інтерпретаційного інструментарію. Постструктуралістичний злам поглибив й динамізував розвиток теоретико-методологічної рефлексії й спричинився до появи нових поворотів – прагматичного (акцентація плюралізму прочитань), етичного (етична й моральна закоріненість наукового дискурсу), політичного (суспільно-історична контекстуалізація), наратологічного (літературизація наукового дискурсу), культурного. На думку А. Бужинської, “Przyniósł on (zwrot kulturowy. – В.Д.) teorii literatury konieczne i požądane otwarcie na całość praktyk uniwersum kulturowego, z którymi w oczywisty sposób powiązane są również praktyki pisania i czytania literatury. Zwrot ten znacznie poszerzył przede wszystkim horyzonty interpretacji uruchamiając zróżnicowane konteksty kulturowe, w jakich uczestniczy tekst literacki. W szczególności doszły wówczas do głosu nowe języki interpretacji związane z teoriami antropologicznymi, feministycznymi, etnicznymi, postkolonialnymi, rasowymi, a także badaniami spod znaku gender i queer” [9, 87]. Літературознавча семіотика – як дискурс інтердисциплінарний – акумулює у собі досвід різних інтерпретаційних практик, що дозволяє їй й надалі звучати у багатоголосці наук, зорієнтованих на дослідження